

mesaiyi gerektirdiğini görebiliyoruz. Bu değere, sosyal bilimlerde özellikle de sosyoloji söz konusu olduğunda kendi pratiğini de, pratiğinin içinde görmek, yani kendi pratiğini de tartışılabilir kılarak tartışmanın bu değere ekleyebileceği çok şeyin olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Bütün bunları kabul edip etmemek nihayetinde bir tasarruf meselesidir; zira makale derlemelerinin de akademik tüketimi çağrıştıran yanları vardır. Ahmet Çiğdem, makalelerini derlediği bir kitabının girişinde, neden makalelerini derlediğini izaha gerek duymuştur. “Kötü akademisyenlik” olarak değerlendirilebileceğini düşündüğü derleme faaliyetinin tedirginliğini, her bir makaleyi gözden geçirerek, gerektiğinde yeniden yazarak eklemelerde bulunduğunu belirterek aştığını ifade etmişti.⁷ Bütün insani eylemlerimiz gibi, bir akademik eylem olarak yazmanın, yazdıklarını derlemenin de tartışılabilir yanları bulunabilir elbette. Fakat bir kitabı okuduktan sonra, onun devamını beklemek ve bunu da dile getirmek bir kitap tanıtım yazısının yapabileceği bir şey olmasa gerek.

M. Zeki SAKA

(Y.L. Öğr., Selçuk Ün. SBE)

Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*

(İstanbul: İz Yayınevi, 2012).

Türkiye'nin ilk İslamcı sosyologlarından biri olan Said Halim Paşa (1864-1921) *Buhranlarımız* adı altında kitaplaşmış eserlerinde yaşamış olduğu coğrafyanın sorunlarını tespit edip çözümler üretmiştir. Said Halim Paşa, çalışmalarının hacimsel olarak küçüklüğüne ters oranla, tespitlerindeki berraklık, önerilerindeki tutarlılık

---

⁷ Çiğdem, Ahmet (2001), “Taşra Epiği”, İstanbul: Birikim Yayınları, s.7.

ve her şeyden önemlisi fikirlerindeki yerlilik ile pek önemli meseleleri vazih bir şekilde gündeme getirmiştir.

Devrinin aydınlarına hitap eden bu eserin içerdiği düşünceler, gerek yerli sosyoloji, gerek İslamcı bakış açısını anlayabilmek için önemli bir kılavuz olma özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir.

Kitap, birbirinden ayrı başlıklarla ve ayrı zamanlarda yayımlanmış risalelerden oluşmakta. Giriş kısmına Said Halim Paşa'nın hayatını ve şahadetini anlatan bir bölüm ile sonuna Divan-ı Âli'de sadrazamlığı sebebiyle yargılanışına dair sualler eklenerek bizim istifademize sunulmuş.

Biz ise kitaptaki risaleler çizgisinde değil, ama her bir risaleye ana hat olan, her bir risalede tartışılan, Said Halim Paşa'nın def'aten vurguladığı meseleleri izlek yaparak Buhranlarımız adlı eseri anlamaya çalışacağız.

Uzun yıllar Avrupa'da tahsil gören, üst düzey nişan ve vazifelere mazhar olan, 1. Dünya savaşı evkafı gibi Osmanlı'nın en kritik döneminde sadrazamlık sorumluluğu üstlenen Said Halim Paşa, Osmanlı'nın içinde bulunduğu maddi ve manevi sorunları tespit edip dillendirmiş. Yaşamış olduğu tecrübeler ve almış olduğu tahsil, içinde bulunduğu aydın zümresinin o günkü düşünceleri de dikkate alınırrsa Said Halim Paşa çağdaşları içinde mümeyyiz biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira dönemin etkisinde kalmayarak yerli bir sosyoloji arayışı içinde olmuş, kitap boyunca toplumların kendilerine has bir kimlikleri olduğu gerçeğinin altını çizmiştir.

Kendisinin Meşrutiyet, mukallitliğimiz, fikir buhranlarımız, cemiyet buhranlarımız, taassup, İslam dünyası neden geri kaldı, İslamlaşmak, İslam devletinin siyasi yapısı adı altında toplamış olduğu sorun ve çözüm paketlerinin temel özelliği "aydın" eleştirisidir.

Zira Said Halim Paşa'ya göre (2012: 70) eğer ortada bir sorun varsa bunun mesulü bir kişi veya bir parti değil dönemin neslidir. Ve yine bugüne değin geçen "her iki devirden de en fazla mesul

olanlar ve töhmet altında bulunanlar ise içimizde en aydın ve tecrübeli geçinenlerdir” (2012: 71).

Bu sebeple Buhranlarımız eseri bir aydın eleştirisidir daha ziyade. Geçmişten bu güne aydınların hatalarını, düştükleri yanlışları sıralar. Ona göre “eski devirlerde aydın sınıfımızın en büyük kusuru, Batı medeniyetini tanımamak, bu yüzden onlara karşı daimi bir düşmanlık beslemektir. Şimdi ise Batı hayranlarının eskisinin tam zıddı bir duruma düştüklerini görüyoruz” (2012: 100). Batılılaşmış aydınlara yaptıkları hataları anlatarak hataların tekrar edilmemesini ister.

Tüm eserlerin ana meselesi bu topraklara has bir sosyolojidir. Kitap boyunca muhtelif yerlerde üstünde şiddetle durduğu konu Garb’ın düşünce tarzı ve ruh halleri ile Şark’ın düşünce ve ruhu arasında fark olduğunu bilmemiz, eğer ilerlemek istiyorsak içinde yaşadığımız muhit ve çevrenin gerçeklerini kabul ve tabii ihtiyaçlarını tespit etmemiz gerektiğidir.

Said Halim Paşa’ya göre aydınların en büyük hatası içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmalarıdır. Toplumun gerçek sorunlarını tespitten uzaktırlar. Ve tanımadıkları kendi toplumlarını, ancak bir miktar tanımış oldukları Batı medeniyetiyle mukayese edip o memleketlere has neticeleri, te’sir-i hakiki zannederek Osmanlı toplumuna tatbiki işine girişmeleridir. Böyle yaparak körü körüne bir taklitçilik hastalığına düşülmektedir.

Yazar, Şark ve Garbın geçmiş hayatları, toplumsal nizamları düşünülmeden yapılan her türlü taklidin, taklit eden millet adına büyük felaketlere sebep olacağını belirttikten sonra Şark ve Garbı birbirinden ayıran özellikleri deşifre eder.

Her iki toplumu kanunlarının ortaya çıkması, lokomotifleri olan burjuva ve memur sınıflarının farklılıkları, taassupları, demokrasi ve aristokrasi, eşitlik ve eşitsizlik, kadının iki toplum içindeki konumları, siyasi teşekkülleri, hayatlarının gayeleri olan maddecilik ve maneviyat ve birbirlerine olan bakış açıları gibi mevzularda kıyaslayarak farklılıklarını anlatır. Ona göre bu farklı-

lıklar toplumların bugünlerini ve sosyolojilerini, kanunlarını ve ihtiyaçlarını elbette değiştirecektir. İkisinin de birbirinden farklı bir karakteri ve ruhu oluşacaktır. Bunları görmezden gelerek bugün ve yarın hakkında konuşmak, kendi has kimliğinden tamamen farklı bir milleti taklit etmek tehlikelidir. Yazara göre, “Her milletin kendine has fikirleri ve hisleri olmasaydı, içtimaiyat ilmi (sosyoloji), hayvanat ilmi (zooloji) ile garip bir şekilde iç içe bulunurdu” (2012: 76).

Bu farklılığın anlaşılması veya görmezden gelinmesi tüm tartışma konularının içeriğini değiştirecektir. Ancak bu iki medeniyeti oluşturan farklı tarihi tecrübeler, dünya görüşleri, cemiyetlerini teşkil eden esaslar anlaşıldığı zaman anayasa, geri kalmışlık / ileri gitmişlik, değişim, toplumsal sorunlar ve siyasi yapı gibi konular, doğru noktada buluşarak tartışılabilir.

Yazar, kitap boyunca bu iki toplumun farklarını, tarih boyunca karşılaştıkları noktaları, birbirleri hakkındaki izlenimlerinin şekillenişini anlatmıştır. Aydınların yanılışı bugün Batı’nın Osmanlı karşısındaki maddi üstünlüğün hayranlığına kapılıp Batı’yı her konuda üstün görerek “kendi milletlerinin manevi ve ahlaki hayatını, sosyal ve siyasal kanun ve prensiplerindeki olgunlukları yani milletin dehasını gösteren milli, fikri ve ahlaki varlığını meydana getiren kıymetleri bilmedikleri için” (2012: 97) küçümseyip tahkir etmeleridir.

Batılılaşma düşüncesinde olan aydınlarımız, Batı’nın maddi ileriliğine bakarak o seviyeye çıkabilmek için toplumun baştan sona değişmesi gerektiğini düşünürler. Hâlbuki burada bile taklit etmeye çalıştıkları Batı toplumundan uzaklaşırlar. Zira onlar, tadil ve ıslah ederek muhafaza etme eğiliminde iken bizim aydınlarımız toptan toplumun tüm değerlerini yok etmek arzusundadırlar.

Said Halim Paşa’ya göre bizim Batı’dan geri olduğumuz konular olduğu kadar ileri olduğumuz konular da mevcuttur. Biz ahlaki ve içtimai açıdan Batı’dan üstün, iktisadi ve maddi konularda ondan geriyizdir (tartışma için bkz, 2012: 233-234). Ve bu gerilik tela-

fisi mümkün bir durumdur. Milletler için önemli olan ahlaki, manevi, sosyal ve siyasal alanların kuvvetli olmasıdır.

Ahlaki, manevi, sosyal ve siyasal konularda üstün olan Osmanlı'nın maddi konularda geri kalmışlığının nedenlerini tarihsel süreci anlatarak izah eden Said Halim Paşa, bu geriliğin telafisi için neler yapılması gerektiğini de anlatır.

Fakat yazarın ısrarla üzerinde durduğu konu, maddi ferahın sebeplerini yanlış analiz ederek elimizdeki diğer üstün vasıfları da kaybetmemiz ihtimalidir. Bu sebeple İslam toplumlarının seçkin ve ileri özelliklerini tekrar tekrar vurgulayarak bunların altını çizer.

İhtimamla üzerine eğildiği konu, sahip olduğumuz üstün vasıfların kaynağı olan İslam anlatısıdır. Dinimizden uzaklaşmak, sahip olduğumuz tüm diğer güzel hasletleri de kaybetmemizle neticelenecektir. Zira yazarın defalarca tekrarlandığı kanaatine göre; Osmanlı milletinin inancı ahlakını, ahlaki ise sosyal nizamını, sosyal nizamı ise siyasetini teşkil etmiştir. İslam müesseseleri tabii ihtiyaçlarına göre gelişebilir ama değişemezler çünkü 'kemal halde' dirler (2012: 177).

Aydınların problem olarak gördüğü meseleleri risalelerinde tek tek tartışan Said Halim Paşa, aydınlarla ayrışmak suretiyle bu problemlerin çözümü olarak, İslamlaşmayı teklif eder. Ve İslam'ın İslam milletlerine yapmış olduğu katkıyı anlatır. İslam dini bu toplumun tüm yaşantısını üzerine bina ettiği bir hayat ve düşünme sistemidir. İslam'dan uzaklaştığımız tarihi dönemleri, bunun sonucunda yaşanan olumsuzlukları da tartışan yazar, bu olumsuzlukların İslam'dan değil onu anlayamayışımızdan kaynaklandığı görüşündedir. Adeta tüm risalelerinin bir intacı olan İslamlaşma risalesinde İslam ile ilgili eleştirileri yanıtlar ve İslamlaşmanın neden Osmanlılar için alternatifsiz bir çözüm olduğunu dile getirir.

Toplumların kendi doğal akışları içinde gelişime sebep olan değişim geçirmelerinin mümkün olduğu kanaatindeki yazar, muhit ve çevre dikkate alınmadan toplum yapısına muhalif kanunlar

çıkarmak suretiyle halkı değişime zorlamanın inhisarla sonuçlanacağını, aydınların Müslüman toplumun gerçeklerinden bigâne kalmamaları gerektiği düşüncesindedir.

Maddi geriliğimizin sebeplerini toplum hayatımızda arayan Batıcı aydınların, yapmış oldukları bu işle, farkında olmadan bir toplumu tamamen yıkacakları düşüncesinde olan yazar, Batıcı aydınların Osmanlı halkıyla ayrıştıklarını bunun bir gaye birliği etrafında toplanarak tekrar düzenlenmesi gerektiğini ifade eder.

Yazara göre aydınlar milletlerine karşı vazifelerini yanlış anlamaktadırlar. Ve bu yanlış anlama sonucu halka uyguladıkları baskı, düşüş ve gerilemenin ivmesini arttırmaktadır. Aydınlar mensup oldukları memleketin emel ve gayesinden başka emel ve gaye besleme hakkına sahip değildir. Said Halim Paşa'ya göre aydın sınıfımız mensup olduğu İslam cemiyetinin milli gayelerine hizmet etmek vazifesiyle mükelleftir.

İslam cemiyetinin ihtiyaç duyduğu şey ise, maddi ilerleme önündeki engellerin tespit edilip ortadan kaldırılmasından başka bir şey değildir. Yoksa toplumun nokta-i istinadı olan din ile dini hayat ve düşünme sisteminin kaldırılması değildir. Bilakis bu bağın kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Aydınların bütün meselelerini batılılaşmaya sarf etmeleri ve bu uğurda toplumun değerlerini değiştirecek kanun hükümleri çıkarmaları, İslam'a uygun olmayan nazariyeleri topluma kabul ettirmeye çalışmaları cemiyet esasını temelden sarsmak demek olduğu gibi halkın aydınlardan tamamen kopmasına ve fikri olarak gerilemesine sebep olmaktadır.

Said Halim Paşa'ya göre, “ Bir Kant yahut Spencer'ın ahlak görüşüne inanan, sosyal hayatta Fransız, siyasette İngiliz usulünü kabul eden bir Müslüman, ne kadar bilgili olursa olsun, ne yaptığını bilmeyen bir kimseden başa bir şey değildir” (2012: 186). İslam, kâmil bir ahlakı, içtimai hayatı ve siyaset usulü va'z etmektedir. Çare İslamlaşmaktan başka bir şey değildir.

1911 ve 1922 yılları arasında yayımlanmış olduğu risalelerinde Said Halim Paşa, içinde bulunduğu cemiyetin problemlerini sıra-

layıp bunlar için çözüm önerileri getirmiştir.

Said Halim Paşa'yı çağdaşlarından ayıran en önemli özelliği, içinde yaşadığı toplumunun kendine has dinamikleri olduğu gerçeğini kabul edip bu gerçeklere göre sosyoloji yapmasıdır. Önerileri Osmanlı cemiyetinin sahip olduğu din çerçevesindedir. Bu sebeple hem yerli ve hem İslamcı bir sosyolog olma hususiyeti taşır.

Yasemin CİVELEK

(Y.L.Öğr., Selçuk Üniv., Sosyoloji Bölümü)

